

V pásmu někdejšího pomezního hvozdu, vprostřed moldanubika hercynské části Českého masivu, na severní hraně žulové hrástě Čeřínku, vymezující okraj granitového masivu – zde, v mělkém úžlabí potoka, nachází se bližší zájmové území našeho průzkumu...

TEXT PAVEL POKORNÝ

Místa pro krajinu

Takto by (docela možná), jen s malou trochou nadsázky, měl znít krátký úvodní vstup k tomuto příspěvku. Může být pozvánkou k návštěvě jedné z přírodních lokalit vykoupených v rámci veřejné sbírky Místo pro přírodu – Nad Svitákem.

Tato lokalita prošla během posledních desítek let lecčím: kdysi pravidelně kosivána luka, položená v půvabném úpadu níže pod vsí, zarůstala, nivka potůčku se zanášela splachy ze scelených tratí polí, zmeliorovaných během tzv. náhradních rekultivací... Stala se jen vysokobylinným zarůstajícím mokřiskem.

Přeběhla nějaká doba a nic tak zvláštního se nestalo – vlastně, „ztratila se“. Ze vzpomínek místních obyvatel, dohledu úřadů, snad i z paměti krajiny. Měly to mít tyhle louky nad Svitákem

Nad Svitákem aneb „O mokřadech, zarůstání a jiných děsech“

FOTO: ZUZANA ŠY KOROVÁ

dávno „odpískané“, slušný pes by po nich ani „neštěk“. Natož pak případný zastávce poctivé geobotaniky, obeznámený lépe s místními poměry. Ten by o ni snad ani kolo neopřel, obloukem by se jí vyhnul a zamířil raději o malý kousek dále, k lokalitě velmi významné a na prvé zdání též zachovalejší, k nedaleké přírodní rezervaci, pastviskům „Na Oklice“.

Ruce hospodáře

Kupodivu i ve více nebo „méně“ zarostlých partiích území zůstaly zachovány velmi cenné útržky společenstev podmačených luk a prameništ (kdysi příznačně zvaných „hatě“). Tyto fragmenty blízké vegetaci minerálně bohatších slatinišť s kalcitolerantními rašeliníky by zde, vyjma nečetných „blouznivých“ geobotaniků, již nikdo nehledal.

Hospodář, neznalý klasické školy evropské fytoecologie ani vzácných druhů slatiných mechorostů, uměl v krajině dobře číst: V takových místech (těžko říci, zda spíše intuitivně nebo k vlastní skutečné potřebě) zřídil hrazené tůňky, kam vodil pít krávy či

kde se chladilo čerstvě nadojené mléko. Stopy po nich jsou dnes k nalezení jen stěží. Stejně jako otisky po kopytech těch jeho jaloviček, dávne zmizelé v slatiněm blátě...

Dnes taková místa i způsob hospodaření považujeme za „archaické“, výjimečné, něčím zvláštní; někdejší hospodář o něčem takovém jistě nepřemýšlel. Neměl k tomu důvod (ani jej nehledal) – jeho motivy byly často prostou nutností, docela přirozené, tak, jako pro nás dýchat.

Pubescentní bříza a jiné děsy

Skupinky břízy pýřité vynikají svým nápadněji křivolakým habitem na prvý pohled; pomineme-li četné přechodné formy vzájemných kříženců s břízou bělokorou. Ta má výrazné kosníkovité lístky, zatímco listy břízy pýřité jsou spíše tvarově podobné meruňce.

Taková místa zároveň představují prvotní zájem ochrany přírody na lokalitě – kromě srpnatky fermežové hostí ostrůvky slatiných rašelin na prameništích i další význačné zástupce z řad mechorostů: díky nedávnému

FOTO: JAN MORAVEC

Mochna bahenní.

floristickému průzkumu K. Juříčkové byly potvrzeny mj. druhy *Campyllum stellatum*, *Tomenthypnum nitens* a *Scorpidium cossonii*. Z vyšších rostlin uvedme (alespoň) vachtu trojlistou, kozlík dvoudomý, karmínově rudou mochnu bahenní nebo charakteristické druhy mokřadních ostřic – o. skloněnou, o. dvoumužnou, o. blešní, o. prosovou či o. prodlouženou.

Jiné význačné druhy, které zde během „Záchranného výzkumu ohrožené květeny mizejících rašelinišť a rašelinných luk na Jihlavsku“ našel a dokumentoval RNDr. Ivan Růžička, botanik Muzea Vysočiny v Jihlavě, zde již shledáme jen stěží. Mezi neznámými jsou: suchopýr štíhlý, všivec bahenní, subtilní bublinatka menší a převzácny reliktní mechrost *Calliargon trifarium*. Ve své důkladně zpracované zprávě z těchto výzkumů (1985) I. Růžička věcně upozorňuje i na zarůstání původně obhospodařovaných částí rašelinných luk, doprovázené rychlým šířením dřevin.

První kroky a nejjisté „neznámé“

Tedy si poprvé lokality povšimly též orgány někdejší státní ochrany přírody. Trvalo bezmála další dvě desítky

let, než došlo k formálnímu vyhlášení chráněného území. Během peripetii doprovázejících tento administrativní proces se Českému svazu ochránců přírody nabídla možnost odkupu některých pozemků od soukromých vlastníků, kteří se s tímto faktem nechtěli smířit.

Díky výkupu byla v letošním roce po několika desetiletích obnovena péče o luční prameniště na pravé straně potoka. Vedle pravidelného kosení vymezených částí (prostorově a časově rozloženého do mozaiky) má dojít i k jeho prosvětlení.

Již v předchozím roce se díky pochopení vlastníků podařilo uskutečnit i dílčí prosvětlení jedné z botanicky skutečně nejceněnějších partií, v té době téměř ze tří čtvrtin zarostlé dřevinami, na protější (levé) straně potoka. Na práci se podílela téměř celá jejich rodina. O sobotách, na vlastní náklady – tedy s vlídnou materiální podporou ze strany tetiček v podobě domácích koláčů i termosek s kávou. Nevelký příspěvek z titulu „Program péče o krajinu“ byl totiž, s poukazem na jistý užitek v podobě dříví, poskytnut vlastníkům pouze na samotné kosení.

FOTO: VOJTĚCH KODET

Hnízdo bekasiny otavní, „erbovního ptáka“ pozemkového spolku Gallinago.

Nedostatek jisté velkorysosti, úmyslná i nezáměrná komplikovanost, resp. (politicky podmíněné) škrty v základních kapitolách MŽP k dlouhodobějším perspektivám a zajištění takové péče rozhodně nepřispívají! Bez nezbytné přímé podpory nebo přízně dobrovolných dárců se zachování přírodní hodnoty naší krajiny (a nejen míst v péči pozemkových spolků) v nejbližší době neobejde.

„Černý korzár“ v trsech ostřic

Z říše obratlovců i bezobratlých jsou konkrétní záznamy spíše ojedinělé. Z bahňáků na lokalitu pravidelně zavítá či dokonce hnízdí bekasina otavní, vzácněji se zde objeví sluka lesní.

Nelze pominout jeden druh (známý početněji i z několika dalších obdobných lokalit Českomoravské vrchoviny nebo z oblastí Českého a Slavkovského lesa) – tím je nesporně mravenec rašelinný. Patří ke skupině nacházející příhodnou niku v travních trsech či bultech.

Mravenec rašelinný je, spolu s motýlí faunou, velmi citlivým „indikátorem“ způsobu obhospodařování podobných lokalit. Svá hnízda (kolonie) si totiž buduje skrytě v trsech ostřic či přímo v mechových bultech. Při (často prosazovaném) razantním „asanačním“ managementu, charakteristickém poměrně tvrdým průnikem do terénu s pomocí

Invazivní management vs. mravenci

Právě na zranitelných místech typu lučních pramenišť nebo mezofilních lemů doporučujeme takový typ „managementu“ prakticky raději nepřipouštět. Zvláště, dokážeme-li najít a zajistit vhodnější formu péče: prosvětlením hustě zapojených porostů dřevin (ne docela), tradičními formami ručního kosení, zejména ve spojení s dříve obvyklým výpasek dobytka na mokřadech či ovcí a koz po sušších mezích nebo kamenitých úhorech.

I mnohé typy dnešních liškových sekaček dokáží bez větších potíží vystoupavými trsy travin nebo ostřicovými (ploníkovými) bulty projít a tím je doslova „odstřílnout“ od původního podkladu. To v případě přítomnosti mravenčích společenstev s účastí mravence rašelinného či zástupců rodů *Myrmica* nebo *Lasius* pochopitelně není právě vítané. Můžeme zmínit i hnízda velmi drobných mravenců, žijících v malých koloniích uvnitř dutých stvolů různých pcháčů, děhele, pod kůrou větví, pařezků nebo uvnitř pouhých klacíků...

Vliv zmíněné rutinní „techniky managementu“ na druhovou rozmanitost tak nedostatečně prozkoumaných skupin bioty je v daném případě bezesporu značně destruktivní(!). Stejného účinku dosáhneme na klávesnici – prostým stiskem tlačítka DELETE. Nezbývá než podotknout, že tyto „invazivní metody“ neodpovídají současné úrovni poznání ekologie (etologie) bezobratlých živočichů. Nic proti buldozerům, mají své místo; jen nepředstavují vždy právě žádoucí „typ disturbance“ na takovém stanovišti.

Je jisté, že neúmyslným nebo nahodilým kolizím s dalšími živými společenstvy se při nejlepší vůli nikdy úplně nevyhneme, měli bychom se však snažit je minimalizovat.

FOTO: JAN MORÁVEČ

Porost s výskytem břízy pýřité.

techniky (jakou představují křovinořezy, motorové pily nebo výkonné rotační sekačky), může být celá populace tohoto mravence na dané lokalitě během velmi krátké chvíle „vymazána“ z její historie.

Kouzlo nedotčených míst

Jen málokdo by tušil, cože se skrývá pod zápojem či v nitru téměř neprostupných houští mokřadních vrbin, skýta-

jících vítaný úkryt zvěři. Necháme se inspirovat přirozeným rázem takových míst? V tvůrčí spontaneitě (nepředvídanosti) nabízejí bezprostřední zkušenost fenoménu volné krajiny, (zatím) ponechané ladem. Tedy, než přijdeme s návrhem převratného managementu a vstoupíme do ní, skutečně naslouchejme, nahlížejme.

Respektujme ji; přestože taková místa v krajině mohou být něčím „degradovaná“, neztracujme je tak docela. Nezaslouží si to, jako ty mokřady Nad Svitákem...

Bařička bahenní čili *Triglochin palustris* – silně ohrožený druh, Nad Svitákem řadu let neznámý a letos opět objevený.

FOTO: JIŘÍ BEĽOHOUBEK

P.S.: Důkladně utajený Triglochin

Krátce na to, co jsem v podstatě dopsal a uzavřel tento příspěvek, navštívil jsem mokřadní loučky nad Svitákem. Nedalo mi to, přec. Díval jsem se proti pohasínající obloze do korun bříz, snaže se odlišit ty pýřité od jejich sestřenic po míze. Sklonil jsem se dolů, když jsem v podrostu hnědých rašeliníků mezi ostřicí hledal semenáčky té zvláštní břízy. Byly tady, bařičky! Právě v tom místě, dokvetlé, vysemeněné... Připadal jsem si malou chvíli jako Thor Heyerdahl po přistání u vzdálených ostrovů. Tajené, nespátřeny snad desítky let – objevily se! Nečekaně, také pro mne. ☺

Autor je blízkým spolupracovníkem Pozemkového spolku Gallinago, akreditovaného při Pobočce ČSO na Vysočině. Kontakt – gabilan@atlas.cz